

Systemowe uwarunkowania rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego po 2014 roku

MICHAŁ BANAS

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Politologii
e-mail: michal.banas@uwr.edu.pl

Słowa kluczowe rywalizacja polityczna, średnie miasta, województwo dolnośląskie, Dolny Śląsk

Abstrakt Celem rozważań podjętych w niniejszym artykule jest przeanalizowanie systemowych uwarunkowań rywalizacji politycznej w organach stanowiących średnich miast województwa dolnośląskiego po wyborach samorządowych w 2014 roku. Autor odpowiada na dwa pytania badawcze: 1) jakie podmioty biorą udział w rywalizacji politycznej we wskazanych miastach oraz 2) jaki układ sił ukształtował się w ich organach stanowiących. Ponadto przedstawiono wnioski dotyczące sposobu, w jaki badane uwarunkowania determinują potencjał władczy burmistrzów/prezydentów miast. W rozważaniach wykorzystano dwie metody – analizę systemową oraz analizę instytucjonalno-prawną. Ponadto posłużono się indeksem frakcjonalizacji Douglasa Rae, indeksem agregacji Lawrence’a C. Mayera, indeksem rywalizacyjności w organie stanowiącym, indeksem frakcjonalizacji opozycji oraz indeksem rywalizacyjności wśród partii opozycyjnych. Analizę oparto na danych opublikowanych przez Państwową Komisję Wyborczą.

Systemic determinants of political competition in medium-sized cities of Lower Silesia after 2014

Keywords political competition, medium-sized cities, Lower Silesia

Abstract The aim of this article is to analyse systemic determinants of political competition in councils of medium-sized cities of Lower Silesia in Poland after local elections in 2014. Author answers following questions: 1) what types of actors do participate in political competition in these cities? 2) what is the proportion of powers in cities’ councils. Realising such aims, author fulfilled his analysis with conclusions concerning how systemic determinants of political competition influence power potential of mayors and presidents in medium-sized cities of Lower Silesia. In the considerations author used two methods – systemic analysis and legal-institutional analysis. Furthermore, he used following indexes: Rae’s index of fractionalization, Mayer’s index of aggregation, index of competitiveness in the council, index of fractionalization of the opposition and index of competitiveness among opposition groups. Authors used data presented by the State Electoral Commission.

Wprowadzenie

W sierpniu 2011 roku wszedł w życie kodeks wyborczy – ustawa, w której uregulowano procedury przeprowadzania w Polsce wyborów prezydenckich, parlamentarnych, samorządowych i do Parlamentu Europejskiego. W porównaniu z wcześniej obowiązującymi przepisami istotnym *novum* jest inny sposób wyboru radnych do organów stanowiących średnich miast (między 20 a 100 tys. mieszkańców). Do wejścia w życie kodeksu wyborczego radni w tych miastach byli wybierani według ordynacji proporcjonalnej, a po wejściu w życie wspomnianej ustawy są wybierani w systemie większości zwykłej przy wykorzystaniu jednomandatowych okręgów wyborczych. Nowa ordynacja została po raz pierwszy zastosowana w wyborach samorządowych w 2014 roku, co spowodowało istotne zmiany w systemach politycznych wskazanych miejscowości. Z tego względu badania dotyczące rywalizacji politycznej oraz jej uwarunkowań w średnich miastach różnych regionów Polski nabrały nowego znaczenia i pozwalają lepiej zrozumieć przeobrażone sceny polityczne tychże miejscowości.

Celem autora niniejszego artykułu jest przeanalizowanie systemowych uwarunkowań rywalizacji politycznej w organach stanowiących średnich miast województwa dolnośląskiego po wyborach samorządowych w 2014 roku. Realizując sformułowany w ten sposób zamiar, autor odpowie na dwa pytania badawcze: 1) jakie podmioty biorą udział w rywalizacji politycznej we wskazanych miastach oraz 2) jaki układ sił ukształtował się w ich organach stanowiących. Osiągnięcie wyznaczonego celu pozwoli na uzupełnienie przeprowadzonej analizy o wnioski dotyczące sposobu, w jaki badane uwarunkowania determinują potencjał władczy burmistrzów/prezydentów miast, rozumiany jako ich zdolność do przeforsowania podjętych przez siebie decyzji w radzie.

Artykuł podzielony został na trzy części. W pierwszej wyjaśniono podstawowe kwestie terminologiczne oraz metodologiczne. W drugiej zidentyfikowano oraz omówiono podmioty uczestniczące w rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego, z kolei w trzeciej przeanalizowano układ sił w ich organach stanowiących. Wnioski z przeprowadzonej analizy przedstawiono w podsumowaniu, w którym ponadto podjęto próbę wyjaśnienia, w jaki sposób uwarunkowania systemowe rywalizacji politycznej determinują potencjał władzy burmistrzów/prezydentów badanych miast.

W rozważaniach wykorzystano dwie metody – analizę systemową oraz analizę instytucjonalno-prawną. Pierwsza z nich pozwoliła na zidentyfikowanie elementów kluczowych dla badanego procesu oraz zbadanie ich wzajemnych relacji. Z kolei posługując się drugą z wymienionych metod, autor dokonał interpretacji instytucjonalnych podstaw rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego. Ponadto w analizie wykorzystano indeks frakcjonalizacji Douglasa Rae, indeks agregacji Lawrence'a C. Mayera, indeks rywalizacyjności w organie stanowiącym, indeks frakcjonalizacji opozycji oraz indeks rywalizacyjności wśród partii opozycyjnych. Analizę oparto na danych opublikowanych przez Państwową Komisję Wyborczą (Państwowa Komisja Wyborcza, 2014).

Badanie systemowych uwarunkowań rywalizacji politycznej na poziomie samorządowym

Rywalizacja polityczna jest jedną z podstawowych kategorii politologicznych i oznacza proces kooperacji ugrupowań politycznych w grze o władzę (Antoszewski, 2004a, s. 395). Kooperacja ta może mieć miejsce na arenie wyborczej oraz parlamentarnej i mieć charakter pozytywny, przyjmując postać procesu tworzenia i utrzymywania koalicji, lub negatywny, stając się otwartą walką. Jak wskazuje Andrzej Antoszewski (2004b, s. 15), zjawisko rywalizacji politycznej odnosi się przede wszystkim do ugrupowań politycznych uczestniczących w wybranym systemie partyjnym, ich strategii oraz interakcji. W związku z tym należy przyjąć, że rywalizacja polityczna ma miejsce w ramach konkretnego systemu partyjnego, a jej przebieg kształtuje jego dynamikę. Z kolei jej podstawowym rezultatem jest to, że część z podmiotów biorących w niej udział uzyskuje legitymację do rządzenia, w związku z czym pozostałe odgrywają rolę opozycji (Antoszewski, 2004a, s. 395).

Rywalizacja polityczna jest procesem charakterystycznym dla systemów demokratycznych i można ją zaobserwować w każdym subsystemie, w którym o sprawowaniu władzy decyduje wynik wyborów. W związku z tym w kontekście wybranego państwa można ją analizować na dwóch poziomach – narodowym (odnoszącym się do areny parlamentarnej) oraz samorządowym, w którym, w zależności od przyjętych rozwiązań instytucjonalnych, można nadto wyszczególnić podpoziomy: regionalny oraz lokalny.

Jak już wspomniano, rywalizacja polityczna ma miejsce w ramach konkretnego systemu partyjnego (narodowego lub samorządowego). W związku z tym właściwości tego systemu, takie jak typ i liczba ugrupowań wchodzących w jego skład oraz poziom jego frakcjonalizacji, koncentracji i rywalizacyjności, są podstawowymi uwarunkowaniami rywalizacji politycznej, określonymi w niniejszym artykule jako uwarunkowania systemowe.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że system partyjny nie jest prostą sumą rywalizujących ze sobą ugrupowań politycznych. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu (Antoszewski, 2009; Chmaj, Żmigrodzki, Sokół, 1995; Duverger, 1965; Sartori, 2005; Sobolewska-Myślik, 2010; Ware, 1995), system partyjny to z jednej strony konfiguracja partii w ramach określonego systemu, a z drugiej układ wzajemnych powiązań pomiędzy nimi (Herbut, 2004, s. 437). W związku z tym badanie cech systemu partyjnego polega zazwyczaj na omówieniu charakterystyki ugrupowań uczestniczących w rywalizacji oraz analizie parametrów ilościowych systemu, odnoszących się np. do stopnia jego frakcjonalizacji, koncentracji czy też rywalizacyjności.

Warto w tym miejscu jednak wskazać, że choć na poziomie narodowym trudno jest orzec, co w większym stopniu warunkuje rywalizację polityczną – charakterystyka poszczególnych ugrupowań czy też ich konfiguracja – to jednak, wykorzystując obserwacje praktyki politycznej, można stwierdzić, że na poziomie samorządowym największy wpływ na ten proces ma układ sił w organie stanowiącym. Potwierdzają to liczne przypadki koalicji, które na poziomie samorządowym zawierane były przez ugrupowania o znacznie różniących się pozycjach programowych. Wśród nich można wymienić np. koalicje SPD, Zielonych i FDP rządzące w Brandenburgii w latach 1990–1994 oraz w Bremie w latach 1991–1995, koalicję CDU, FDP i Zielonych rządzącą

w kraju Saary w latach 2009–2012, koalicje CDU i Zielonych rządzące od 2013 roku w Hesji oraz od 2016 roku w Badenii-Wirtembergii, koalicję CDA, VVD, SP i FNP rządzącą Fryzją od 2015 roku, koalicję Partii Pracy, Partii Konserwatywnej i Liberalnych Demokratów rządzącą w Sefton w latach 1987–2012 czy też powstające w Polsce koalicje PO, PSL i SLD lub PiS i SLD. Powtarzające się przypadki sojuszy synkretycznych wskazują, że na poziomie samorządowym istotniejsza od różnic ideologicznych jest arytmetyka sił w organie stanowiącym, która w najistotniejszy sposób determinuje kooperację międzypartijną.

W związku z powyższym w niniejszym artykule, analizując systemowe uwarunkowania rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego, autor ograniczy rozważania dotyczące uczestników rywalizacji oraz przeanalizuje parametry ilościowe systemów partyjnych ukształtowanych w radzie miasta, które, jak już wspomniano, odnoszą się do układu sił w tym organie i dotyczą stopnia frakcjonalizacji systemu, jego agregacji oraz rywalizacyjności. Ponadto autor uwzględni w rozważaniach dwie inne właściwości, mianowicie poziom koncentracji opozycji oraz poziom rywalizacyjności wśród partii ją tworzących. W tym celu wykorzystane zostaną następujące wskaźniki: indeks frakcjonalizacji D. Rae (1971), indeks agregacji L.C. Mayera (1980), indeks rywalizacyjności, indeks frakcjonalizacji opozycji oraz indeks rywalizacyjności wśród partii opozycyjnych.

Indeks frakcjonalizacji jest wykorzystywany, aby określić zarówno liczbę partii wchodzących w skład konkretnego systemu partyjnego, jak również ich relatywny rozmiar (Herbut, 1996, s. 189). Wartość tego indeksu jest umiejscowiona na kontinuum od doskonałego systemu jednopartyjnego, w którym jedna partia zdobywa wszystkie głosy i mandaty ($F = 0,0$), do systemu w pełni sfrakcjonalizowanego, w którym każdy wyborca głosuje na inną partię i tym samym każdy parlamentarzysta należy do innego ugrupowania. Opierając się na ustaleniach R. Herbuta (2008, s. 214), można przyjąć, że wartość indeksu poniżej 0,50 sugeruje wyłonienie się partii dominującej. Wynik równy 0,50 oznacza doskonały system dwupartyjny. Wartość indeksu w przedziale między 0,58 a 0,66 może wskazywać na rywalizację dwóch dużych ugrupowań oraz jednego mniejszego, którego rola jest uzależniona od globalnej dystrybucji mandatów. Wartość powyżej 0,70 oznacza ukształtowanie się systemu wielopartyjnego, którego stopień frakcjonalizacji będzie wzrastał wraz ze wzrostem indeksu. W kalkulacji wartości wskaźnika wykorzystuje się wzór:

$$F = 1 - \sum_{i=1}^n p_i^2,$$

gdzie F – wartość indeksu frakcjonalizacji, n – liczba ugrupowań reprezentowanych w parlamencie, p_i – procent głosów wyborczych lub mandatów zdobytych przez partię i wyrażony ułamkiem.

Indeks agregacji jest wykorzystywany, aby zmierzyć stan posiadania największej partii w parlamencie w stosunku do liczby partii posiadających w nim swoją reprezentację (Herbut, 2008, s. 219–220). Miernik ten bazuje na dwóch zmiennych – liczbie ugrupowań w danym organie stanowiącym w badanym okresie oraz sile największej z nich. Przyjmuje się, że im wyższa wartość tego wskaźnika, tym bardziej skoncentrowany system partyjny, a do kalkulacji indeksu stosuje się wzór:

$$A = P/N,$$

gdzie A – wartość indeksu agregacji, P – procent miejsc kontrolowanych przez największą partię, N – liczba partii reprezentowanych w parlamencie.

Indeks rywalizacyjności wskazuje na rozmiar przewagi partii wygrywającej wybory nad jej głównym konkurentem (Antoszewski, 2007, s. 12–13). Tradycyjnie w kalkulacji indeksu rywalizacyjności wykorzystuje się odsetki głosów zdobytych przez ugrupowanie zwycięskie i drugie w kolejności, a wartość wskaźnika mieści się na skali od 0 (brak rywalizacji) do 1 (maksymalnie wysoka rywalizacja). Tak skonstruowany miernik nie przystaje jednak do systemów, w których dystrybucja mandatów następuje przy wykorzystaniu jednomandatowych okręgów wyborczych, ponieważ wówczas wartość indeksu może być wyższa niż 1 (taka sytuacja występuje np. w średnich miastach województwa dolnośląskiego, których dotyczą podjęte rozważania)¹. Z tego względu w analizie wykorzystano zmodyfikowaną wersję indeksu rywalizacyjności, która odnosi się do dystrybucji mandatów w organie stanowiącym i jest stosunkiem liczby mandatów uzyskanych przez komitet drugi w kolejności do liczby mandatów zdobytych przez ugrupowanie, które wygrało wybory. Do obliczenia wartości wskaźnika zastosowano wzór:

$$R = D/Z,$$

gdzie R – wartość indeksu rywalizacyjności w organie stanowiącym, D – liczba mandatów uzyskanych przez partię drugą w kolejności, Z – liczba mandatów zdobytych przez przedstawicieli partii, która wygrała wybory. Wartość indeksu rywalizacyjności w organie stanowiącym może mieścić się w przedziale od 0 (gdy jedno ugrupowanie zdobywa 100% mandatów) do 1 (gdy istnieje idealna równowaga sił pomiędzy dwoma największymi ugrupowaniami). W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że progiem, od którego można mówić o wysokiej rywalizacyjności systemu, jest 0,80 (Antoszewski, 2007).

Indeks frakcjonalizacji opozycji, który proponuje autor niniejszego artykułu, to zmodyfikowany wskaźnik frakcjonalizacji Rae, a jego wartość odzwierciedla stopień sfrakcjonalizowania oraz skoncentrowania ugrupowań opozycyjnych w parlamencie. Do kalkulacji tego wskaźnika wykorzystuje się wzór:

$$O = 1 - \sum_{i=1}^n \left(\frac{p_i}{m} \right)^2,$$

gdzie O – wartość indeksu frakcjonalizacji opozycji, n – liczba ugrupowań reprezentowanych w parlamencie, p_i – procent mandatów zdobytych przez partię i wyrażony ułamkiem, m – suma procentów mandatów zdobytych przez wszystkie partie opozycyjne również wyrażona ułamkiem. Wartość wskaźnika lokuje się na skali od 0 do 1, gdzie 0 oznacza zerowy stopień

¹ W systemach wyborczych większościowych, w których wykorzystuje się jednomandatowe okręgi wyborcze, możliwa jest sytuacja, że ugrupowanie, które wygra wybory (uzyska najwięcej mandatów), otrzyma ogólnie mniej głosów niż partia druga w kolejności. Wówczas wartość klasycznego indeksu rywalizacyjności, w którego kalkulacji wykorzystuje się odsetki zdobytych głosów, może wynosić więcej niż 1.

frakcjonalizacji opozycji parlamentarnej (i jednocześnie maksymalne jej skoncentrowanie), a 1 maksymalną możliwą jej frakcjonalizację, czyli sytuację, w której wszystkie mandaty nieprzynależące do polityków partii rządzących są w posiadaniu przedstawicieli innych ugrupowań opozycyjnych. Modyfikując ustalenia Herbuta, można przyjąć, że jeżeli wartość indeksu jest niższa niż 0,50, to w grupie partii opozycyjnych wyłoniło się jedno dominujące ugrupowanie. Wynik równy 0,50 oznacza opozycję idealnie podzieloną na dwie partie. Wartość w przedziale między 0,58 a 0,66 sugeruje układ dwóch dużych ugrupowań opozycyjnych i jednego lub dwóch mniejszych, których rola jest uzależniona od globalnej dystrybucji mandatów oraz strategii przyjętej przez liderów opozycji. Wartość powyżej 0,70 oznacza, że w grupie partii opozycyjnych znalazło się wiele ugrupowań o podobnej sile parlamentarnej.

Indeks rywalizacyjności opozycji, który podobnie jak indeks frakcjonalizacji opozycji jest propozycją autora niniejszego artykułu, to zmodyfikowany indeks rywalizacyjności w organie stanowiącym dotyczący struktury rywalizacji w grupie parlamentarnych partii opozycyjnych. Jego wartość wskazuje na rozmiar przewagi największej partii opozycyjnej nad ugrupowaniem drugim w kolejności. Do jej obliczenia stosuje się wzór:

$$C = S/A,$$

gdzie C – wartość wskaźnika rywalizacyjności opozycji, S – procent mandatów uzyskanych przez ugrupowanie drugie w kolejności wśród partii opozycyjnych, A – procent mandatów uzyskanych przez największe ugrupowanie opozycyjne. Wartość indeksu rywalizacyjności opozycji może mieścić się w przedziale od 0 (gdy istnieje tylko jedno ugrupowanie opozycyjne) do 1 (gdy istnieje idealna równowaga sił pomiędzy dwoma największymi ugrupowaniami opozycyjnymi). Modyfikując ustalenia odnoszące się do indeksu rywalizacyjności systemu partyjnego, przyjmuje się, że progiem, od którego można mówić o wysokiej rywalizacyjności partii opozycyjnych, jest 0,80.

Podmioty uczestniczące w rywalizacji politycznej

Województwo dolnośląskie jest siódmym województwem Polski pod względem wielkości powierzchni oraz piątym, jeśli chodzi o liczbę ludności (Główny Urząd Statystyczny, 2016a, 2016b). Podział administracyjny województwa obejmuje 4 miasta na prawach powiatu, 26 powiatów oraz 169 gmin. Na terenie województwa położonych jest 91 miast, które można podzielić pod względem liczby ludności na miasta małe – poniżej 20 tys. mieszkańców, średnie – od 20 do 100 tys. oraz duże – powyżej 100 tys. Według takich kryteriów do drugiej z wymienionych kategorii powinno zaliczać się 16 miejscowości, jednak tradycyjnie wyklucza się z tego zbioru Jelenią Górę, która choć posiada mniej niż 100 tys. mieszkańców, jest zaliczana do miast dużych, ponieważ jest byłym miastem wojewódzkim i jednym z czterech dolnośląskich miast na prawach powiatu. Z tego względu do średnich miast województwa dolnośląskiego, których dotyczy niniejszy artykuł, zwykło się zaliczać 15 miejscowości – Bielawę, Bolesławiec, Dzierżoniów, Głogów, Jawor, Kłodzko, Lubań, Lubin, Nową Rudę, Oleśnicę, Oławę, Polkowice, Świdnicę, Świebodzice oraz Zgorzelec.

Organem wykonawczym w wyżej wymienionych miastach są burmistrzowie (Bielawa, Dzierżonów, Jawor, Kłodzko, Lubań, Nowa Ruda, Oleśnica, Oława, Polkowice, Świebodzice, Zgorzelec) oraz prezydenci (Bolesławiec, Głogów, Lubin, Świdnica), a organem stanowiącym są rady miast. Zgodnie z przepisami Kodeksu wyborczego obowiązującego od sierpnia 2011 roku (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy, Dz.U. 2011, nr 21, poz. 112) burmistrzowie oraz prezydenci są wybierani w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich oraz w głosowaniu tajnym, a o ich zwycięstwie decyduje bezwzględna większość oddanych ważnych głosów. Z kolei radni miejscy wybierani są w jednomandatowych okręgach wyborczych, w systemie większości zwykłej. Ze względu na sformułowane w ten sposób procedury wyboru organ wykonawczy i stanowiący nie ponoszą przed sobą odpowiedzialności politycznej. Zarówno burmistrz/prezydent, jak i rada miasta mogą zostać odwołane tylko w wyniku referendum lokalnego. Nie oznacza to jednak, że organy te są od siebie niezależne. Aby skutecznie zarządzać miastem, burmistrz/prezydent musi poszukiwać poparcia dla swoich decyzji w radzie miasta, z kolei radni, aby realizować interesy swojego elektoratu, muszą zabiegać o poparcie organu wykonawczego dla zaprezentowanych przez siebie projektów.

Biorąc pod uwagę genezę oraz przyjmując typologię przedstawioną przez Rafała Głajcara (2011, s. 126; za: Gajowniczek, 2014, s. 123), podmioty biorące udział w rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego można podzielić na komitety partyjne, tworzone przez partie polityczne bądź ich koalicje pod partyjnym szyldem (np. KW Prawo i Sprawiedliwość, KW Platforma Obywatelska RP czy też KKW SLD Lewica Razem), komitety quasi-partyjne, podkreślające swój lokalny charakter, ale jednak o rodowodzie partyjnym (np. KWW Platforma Samorządowa Powiatu Bolesławieckiego, KWW Razem dla Oleśnicy czy też KWW Wspólnota Prawo i Samorządność w Jaworze), oraz komitety niezależne o wyraźnie lokalnym i apartyjnym charakterze, z których część zakładanych jest tylko po to, aby umożliwić kandydowanie konkretnej osobie (np. KWW Ziemia Bolesławiecka, KWW Rozwój i Partnerstwo w Kłodzku czy też KWW Stanisława Klimowicza w Lubinie). Liczbę komitetów przynależnych do każdej z wymienionych kategorii, które uczestniczyły w wyborach samorządowych w 2014 roku, zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba poszczególnych komitetów uczestniczących w wyborach samorządowych w 2014 roku w średnich miastach województwa dolnośląskiego

Miasto	Komitety partyjne	Komitety quasi-partyjne	Komitety niezależne
1	2	3	4
Bielawa	1	2	3
Bolesławiec	3	2	1
Dzierżonów	3	2	4
Głogów	1	4	6
Jawor	0	2	4
Kłodzko	2	2	9
Lubań	3	1	5
Lubin	2	1	9

1	2	3	4
Nowa Ruda	2	1	5
Oleśnica	3	1	5
Oława	3	0	3
Polkowice	1	1	7
Świdnica	4	1	13
Świebodzice	3	1	2
Zgorzelec	1	3	6
Razem	32	24	82

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Przedstawiciele komitetów partyjnych zdobyli mandaty w dziesięciu średnich miastach województwa dolnośląskiego. Natomiast nie weszli oni w skład organów stanowiących Bielawy, Głogowa, Jawora, Lubina i Świebodzic. Najwięcej komitetów partyjnych rywalizuje w radzie miasta Świdnicy, z kolei najwięcej radnych tychże komitetów zasiada w radzie miasta Oławy. Reprezentanci komitetów quasi-partyjnych zdobyli mandaty w 11 miastach, a nie weszli w skład rad Lubina, Nowej Rudy, Oławy i Polkowic. Najwięcej komitetów quasi-partyjnych wprowadziło swoich przedstawicieli do organów stanowiących Głogowa i Zgorzelca, z kolei radnych tychże komitetów najwięcej jest w radzie pierwszej z wymienionych miejscowości. Jeśli zaś chodzi o komitety niezależne, to ich reprezentanci zdobyli mandaty w 14 z badanych miast, a tylko w jednym – Zgorzelcu – nie weszli w skład rady. Najwięcej komitetów niezależnych ma swoich radnych w organie stanowiącym Świdnicy, z kolei najwięcej radnych miejskich tychże komitetów jest w Lubinie, gdzie obsadzają oni wszystkie możliwe do uzyskania mandaty. W tabeli 2 pokazano liczbę komitetów przynależnych do każdej z wyszczególnionych kategorii, których przedstawiciele uzyskali mandaty w organie stanowiącym, a także liczbę radnych je reprezentujących w badanych średnich miastach województwa dolnośląskiego.

Tabela 2. Liczba poszczególnych komitetów, których przedstawiciele uzyskali mandaty w radzie miasta oraz liczba radnych je reprezentujących w średnich miastach województwa dolnośląskiego

Miasto	Komitety partyjne		Komitety quasi-partyjne		Komitety niezależne		Liczba komitetów ogółem
	liczba	łącna liczba radnych	liczba	łącna liczba radnych	liczba	łącna liczba radnych	
1	2	3	4	5	6	7	8
Bielawa	0	0	2	17	2	4	4
Bolesławiec	1	1	1	3	2	17	4
Dzierżoniów	1	1	2	18	2	2	5
Głogów	0	0	3	21	2	2	5
Jawor	0	0	2	12	3	9	5
Kłodzko	1	1	1	10	4	10	6
Lubań	1	2	1	5	3	14	5
Lubin	0	0	0	0	2	23	2
Nowa Ruda	2	4	0	0	2	17	4
Oleśnica	2	5	1	11	1	5	4
Oława	2	13	0	0	1	8	3

1	2	3	4	5	6	7	8
Polkowice	1	1	0	0	2	20	3
Świdnica	3	11	1	6	5	6	9
Świebodzice	0	0	1	15	2	6	3
Zgorzelec	1	1	3	20	0	0	4
Razem	15	40	18	138	33	143	66

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Uwzględniając inne kryterium – stosunek do burmistrza/prezydenta miasta, podmioty uczestniczące w rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego można podzielić na komitety proprezydenckie, z których wywodzi się burmistrz/prezydent miasta i które go wspierają, oraz komitety opozycyjne, które są albo wobec niego obojętne, albo mu nieprzychylnie. We wszystkich badanych miastach reprezentanci ugrupowań przynależnych do pierwszej z wymienionych kategorii zdobyli mandaty w organie stanowiącym. W dziewięciu z nich komitety proprezydenckie mają status przeważających, co oznacza, że ich przedstawiciele zdominowali rywalizację polityczną i obsadzają łącznie ponad 50% wszystkich mandatów. W pozostałych sześciu – Bielawie, Dzierżoniowie, Głogowie, Kłodzku, Oławie i Świdnicy – komitety proprezydenckie nie są przeważające i z tego względu burmistrz/prezydent miasta musi poszukiwać sojuszników w radzie, aby zbudować koalicję pozwalającą mu na uzyskanie poparcia organu stanowiącego dla przygotowywanych przez siebie projektów. Najwięcej przedstawicieli posiada komitet proprezydencki w Lubinie, a najmniej w Głogowie oraz Świdnicy.

Tabela 3. Komitety proprezydenckie oraz opozycyjne w średnich miastach województwa dolnośląskiego

Miasto	Komitet proprezydencki	Status komitetu proprezydenckiego w radzie miasta	Liczba mandatów obsadzonych przez reprezentantów komitetu proprezydenckiego	Liczba ugrupowań opozycyjnych	Liczba mandatów obsadzonych przez reprezentantów ugrupowań opozycyjnych
1	2	3	4	5	6
Bielawa	KWW Piotra Łyżwy – Porozumienie dla Bielawy	nieprzeważające	7	3	14
Bolesławiec	KWW Piotra Romana	przeważające	14	3	7
Dzierżoniów	KWW Dariusza Kucharskiego	nieprzeważające	7	4	14
Głogów	KWW Rafała Rokaszewicza	nieprzeważające	5	4	18
Jawor	KWW Emiliana Bery	przeważające	11	4	10
Kłodzko	KWW Lubię Kłodzko	nieprzeważające	10	5	11
Lubań	KWW OKW Lubań 2014 Razem	przeważające	11	4	10
Lubin	KWW Robert Raczyński Lubin 2006	przeważające	22	1	1
Nowa Ruda	KWW Tomasz Kiliński	przeważające	13	3	8
Oleśnica	KWW Razem dla Oleśnicy	przeważające	11	3	10
Oława	KWW BBS Oława	nieprzeważające	8	2	13

1	2	3	4	5	6
Polkowice	KW Porozumienie dla mieszkańców Polkowic	przeważające	19	2	2
Świdnica	KKW SLD Lewica Razem	nieprzeważające	5	8	18
Świebodzice	KWW Bogdana Kożuchowicza	przeważające	15	2	6
Zgorzelec	KWW Rafała Gronicza	przeważające	15	3	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Warto w tym miejscu również wskazać, że najwięcej ugrupowań opozycyjnych jest w radzie miasta w Świdnicy, a najmniej w radzie Lubina. Jeśli zaś chodzi o liczbę radnych komitetów opozycyjnych, to jest ich najwięcej w Głogowie oraz w Świdnicy, a najmniej w Lubinie. W tabeli 3 zaprezentowano nazwy komitetów proprezydenckich, ich status, liczbę reprezentujących je radnych, liczbę ugrupowań opozycyjnych oraz liczbę ich przedstawicieli we wszystkich badanych średnich miastach województwa dolnośląskiego.

Układ sił w organie stanowiącym

Biorąc pod uwagę dane opisane w poprzedniej części artykułu, można wyliczyć wartości indeksów frakcjonalizacji, agregacji, rywalizacyjności w organie stanowiącym, frakcjonalizacji opozycji oraz rywalizacyjności opozycji w odniesieniu do systemów ukształtowanych w radach badanych miast (tab. 4).

Tabela 4. Ilościowe parametry systemowych uwarunkowań rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego

Miasto	Indeks frakcjonalizacji	Indeks agregacji	Indeks rywalizacyjności w organie stanowiącym	Indeks frakcjonalizacji opozycji	Indeks rywalizacyjności opozycji
Bielawa	0,64	11,90	0,70	0,44	0,30
Bolesławiec	0,51	16,67	0,21	0,61	1,00
Dzierżonów	0,61	10,48	0,63	0,37	0,10
Głogów	0,57	12,17	0,36	0,38	0,14
Jawor	0,63	10,48	0,54	0,58	0,33
Kłodzko	0,65	7,94	0,70	0,56	0,14
Lubań	0,65	10,48	0,45	0,66	0,40
Lubin	0,08	47,83	0,04	0,00	0,00
Nowa Ruda	0,56	15,48	0,31	0,59	0,75
Oleśnica	0,63	13,10	0,44	0,58	0,83
Oława	0,65	12,70	1,00	0,47	0,63
Polkowice	0,18	30,16	0,05	0,50	1,00
Świdnica	0,84	2,90	0,83	0,81	0,50
Świebodzice	0,45	23,81	0,20	0,50	1,00
Zgorzelec	0,45	17,86	0,27	0,50	0,25

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Interpretując wyniki wyborów samorządowych z 2014 roku oraz wykorzystując dane zawarte w tabeli 4, można zauważyć, że w jedenastu miastach (Bolesławcu, Dzierżoniowie, Głogowie, Jaworze, Lubaniu, Lubinie, Nowej Rudzie, Oleśnicy, Polkowicach, Świebodzicach i Zgorzelcu) rywalizacja polityczna została zdominowana przez jedno ugrupowanie, co oznacza, że ukształtował się tam układ z jedną partią. W dziewięciu z tych miejscowości ugrupowaniem tym jest komitet proprezydencki, a w dwóch komitet opozycyjny. Jeśli chodzi o pozostałe miasta, to w trzech z nich (Bielawie, Kłodzku i Oławie) istnieje układ rywalizacji dwupartyjnej, ale w warunkach funkcjonowania kilku mniejszych, aczkolwiek relewantnych ugrupowań, a w jednym (Świdnicy) ukształtował się układ rywalizacji wielopartyjnej.

Analizując stopień skoncentrowania systemu partyjnego w radzie miasta, można zauważyć, że bardzo wysoki jest on w Lubinie (47,83) i Polkowicach (30,16), gdzie komitety proprezydenckie zdobyły odpowiednio 95,65 i 90,48% możliwych do obsadzenia mandatów. Z kolei bardzo niskie poziomy koncentracji można odnotować w Świdnicy (2,90) i Kłodzku (7,94), gdzie komitety proprezydenckie nie są ugrupowaniami przeważającymi i zdobyły odpowiednio 21,74 i 47,62% możliwych do obsadzenia mandatów w radzie miasta.

Jeśli chodzi o poziom rywalizacyjności, to ma on najwyższą możliwą wartość w Oławie, gdzie dwa największe ugrupowania, z których jedno jest komitetem proprezydenckim, zdobyły tę samą liczbę mandatów. Wysoki poziom rywalizacyjności można zaobserwować również w Świdnicy, gdzie dwa największe ugrupowania (KWW Wojciech Murdzka oraz KKW SLD Lewica Razem) uzyskały odpowiednio 6 i 5 mandatów w radzie miasta. Z kolei najniższy poziom rywalizacyjności istnieje w organie stanowiącym Lubina i Polkowic, gdzie, jak już wspomniano, rywalizację zdominowały komitety proprezydenckie, które uzyskały ogromną przewagę nad ugrupowaniami drugimi w kolejności.

Charakteryzując opozycję w analizowanych miastach, warto zacząć od stopnia jej frakcjonalizacji. Najniższy wskaźnik wśród badanych miast odnotowujemy w Lubinie, gdzie wynosi on 0,00, co jest najniższą możliwą wartością indeksu frakcjonalizacji opozycji. Spowodowane jest to tym, że w radzie tego miasta istnieje tylko jedno ugrupowanie opozycyjne, przez co opozycja nie może być sfrakcjonalizowana (czyli frakcjonalizacja opozycji jako taka nie istnieje). W sześciu spośród wszystkich analizowanych miast (Bielawie, Dzierżoniowie, Głogowie, Jaworze, Kłodzku i Zgorzelcu) w ramach opozycji ukształtował się układ z ugrupowaniem dominującym, a w trzech (Oławie, Polkowicach i Świebodzicach) istnieje rywalizacja dwóch ugrupowań opozycyjnych, przy czym należy zaznaczyć, że w dwóch z nich (Polkowicach i Świebodzicach) rywalizacja ta ma postać idealnie dwupartyjną, co oznacza, że w organie stanowiącym istnieją tylko dwa ugrupowania opozycyjne, które dysponują tą samą liczbą mandatów. Z kolei w trzech średnich miastach województwa dolnośląskiego (Bolesławcu, Nowej Rudzie i Oleśnicy) ukształtował się w ramach opozycji układ rywalizacji dwóch dużych ugrupowań w warunkach obecności przedstawicieli kilku mniejszych, aczkolwiek relewantnych komitetów. W pozostałych dwóch (Świdnicy i Lubaniu) mamy do czynienia z opozycją wielopartyjną i sfrakcjonalizowaną, w której nie ma ugrupowania przeważającego.

Jeśli natomiast chodzi o poziom rywalizacyjności ugrupowań opozycyjnych, to wśród badanych miast jest on najwyższy w Bolesławcu, Polkowicach i Świebodzicach, gdzie indeks rywalizacyjności opozycji ma najwyższą możliwą wartość (1,00), ponieważ w miejscowościach tych dwa największe komitety opozycyjne wprowadziły do rady miasta tę samą liczbę przedstawicieli. Bardzo niski poziom rywalizacyjności można zaobserwować w Dzierżoniowie, gdzie wartość indeksu wynosi 0,10, oraz Głogowie i Kłodzku, gdzie wartość wskaźnika to 0,14. Warto w tym miejscu również zaznaczyć, że w jednym z analizowanych miast – Lubinie – wartość indeksu rywalizacyjności opozycji ma najniższą możliwą wartość – 0,00, co oznacza, że w tym mieście rywalizacja wśród komitetów opozycyjnych nie istnieje. Jest to spowodowane tym, że, jak już wspomniano, w radzie miasta jest tylko jedno ugrupowanie opozycyjne i może ono rywalizować tylko z komitetem proprezydenckim.

Podsumowanie

Celem rozważań podjętych w niniejszym artykule było przeanalizowanie systemowych uwarunkowań rywalizacji politycznej w organach stanowiących średnich miast województwa dolnośląskiego po wyborach samorządowych w 2014 roku. Realizując sformułowany w ten sposób cel, autor starał się odpowiedzieć na następujące pytania badawcze: 1) jakie podmioty biorą udział w rywalizacji politycznej we wskazanych miastach oraz 2) jaki układ sił ukształtował się w ich organach stanowiących.

W toku przeprowadzonej analizy wykazano, że w rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego po 2014 roku biorą udział trzy rodzaje ugrupowań – komitety partyjne, komitety quasi-partyjne i komitety niezależne. W ostatnich wyborach samorządowych najliczniej reprezentowane były komitety niezależne, które stanowiły 59,42% wszystkich podmiotów biorących udział w tej elekcji (komitety partyjne – 23,19%, komitety quasi-partyjne – 17,39%). Podmioty te są również najliczniej reprezentowane w grupie komitetów, których przedstawiciele uzyskali mandat w radzie miasta i stanowią 50% tego rodzaju ugrupowań (komitety partyjne – 22,73%, komitety quasi-partyjne 27,27%). W średnich miastach województwa dolnośląskiego reprezentanci komitetów niezależnych zdobyli również łącznie największą liczbę mandatów – 143, co stanowi 44,55% wszystkich możliwych do obsadzenia miejsc. Należy w tym miejscu jednak podkreślić, że niewiele mniej mandatów zdobyli przedstawiciele komitetów quasi-partyjnych – 138, co stanowi 42,99% wszystkich możliwych do obsadzenia miejsc (komitety partyjne – 12,46%).

Uwzględniając stosunek do burmistrza/prezydenta miasta, podmioty uczestniczące w rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego można również podzielić na komitety proprezydenckie, z których wywodzi się burmistrz/prezydent miasta i które go wspierają, oraz komitety opozycyjne, które są albo wobec niego obojętne, albo mu nieprzychylnie. Pierwsze z wymienionych komitetów zdominowały rywalizację polityczną i są ugrupowaniami przeważającymi w organach stanowiących w 60% analizowanych miast. W pozostałych mają one status ugrupowań nieprzeważających.

Analizując parametry ilościowe systemów partyjnych, średnie miasta województwa dolnośląskiego można podzielić na trzy grupy. Do pierwszej zaliczają się miejscowości, w których rywalizacja polityczna została zdominowana przez jedno ugrupowanie, co oznacza, że ukształtował się tam układ z ugrupowaniem dominującym. W grupie tej znajduje się 73% wszystkich badanych miast. W 82% spośród nich ugrupowaniem dominującym jest komitet proprezydencki, a w 18% dominującą pozycję ma komitet opozycyjny wobec burmistrza/prezydenta. Drugą grupę, zawierającą 20% średnich miast województwa dolnośląskiego, stanowią miejscowości, w których istnieje układ rywalizacji dwupartyjnej, ale w warunkach funkcjonowania kilku mniejszych, aczkolwiek relewantnych ugrupowań. Do ostatniej grupy zalicza się tylko jedno miasto (7% ogółu), w którym ukształtował się układ rywalizacji wielopartyjnej.

Jeśli chodzi o stopień skoncentrowania systemu partyjnego w organie stanowiącym, to najwyższy jest on w Lubinie (47,83%), a najniższy w Świdnicy (2,90%). Z kolei poziom rywalizacyjności osiągnął najwyższą możliwą wartość w Oławie, gdzie dwa największe ugrupowania, z których jedno jest komitetem proprezydenckim, zdobyły tę samą liczbę mandatów. Najniższy poziom rywalizacyjności jest natomiast w Lubinie, gdzie istnieje jedno ugrupowanie opozycyjne, które uzyskało tylko jeden mandat (4,35% wszystkich możliwych do obsadzenia miejsc).

Z tego względu tylko w Lubinie istnieje również zerowy poziom frakcjonalizacji opozycji oraz zerowy poziom rywalizacyjności wśród ugrupowań opozycyjnych. Wśród pozostałych z badanych miast w 43% z nich rywalizacja w opozycji została zdominowana przez jedno ugrupowanie, co oznacza, że w ramach opozycji ukształtował się układ z komitetem dominującym. W 21% istnieje rywalizacja tylko dwóch ugrupowań opozycyjnych, w kolejnych 21% funkcjonuje układ rywalizacji dwóch dużych ugrupowań w warunkach obecności przedstawicieli kilku mniejszych, aczkolwiek relewantnych komitetów, a w 15% ukształtowała się opozycja wielopartyjna i relatywnie wysoko sfrakcjonalizowana. Jeśli zaś chodzi o poziom rywalizacyjności wśród ugrupowań opozycyjnych, to jest on najwyższy w Bolesławcu, Nowej Rudzie i Oleśnicy, gdzie ma najwyższą możliwą wartość (1), a najniższy w Dzierżoniowie.

Kończąc rozważania podjęte w niniejszym artykule, warto odnieść wyżej opisane konkluzje do sposobu, w jaki systemowe uwarunkowania rywalizacji politycznej wpływają na potencjał władzy burmistrza/prezydenta miasta, rozumiany jako jego zdolność do przeforsowania podjętych przez siebie decyzji w radzie. Jest on w głównej mierze uzależniony od dwóch czynników – obecności komitetu proprezydenckiego w organie stanowiącym oraz jego siły. Jeżeli taki komitet ma status przeważającego, wówczas burmistrz/prezydent miasta może swobodnie realizować swoją politykę, ponieważ poparcie rady ma on niejako zapewnione.

Inaczej jest w sytuacji, gdy komitet proprezydencki nie jest obecny w organie stanowiącym lub ma status nieprzeważającego. Wówczas burmistrz/prezydent miasta musi poszukiwać sojuszników, aby zbudować koalicję pozwalającą mu na uzyskanie poparcia organu stanowiącego dla przygotowywanych przez siebie projektów, a jego potencjał jest uzależniony od stopnia frakcjonalizacji systemu partyjnego w radzie miasta oraz stopnia frakcjonalizacji opozycji. Jeżeli komitet proprezydencki będzie wiodącym ugrupowaniem w organie stanowiącym, który jednak

nie będzie miał statusu przeważającego, to wówczas potencjał władczy burmistrza/prezydenta będzie wzrastał wraz ze wzrostem frakcjonalizacji opozycji, ponieważ, po pierwsze, władarz miasta będzie miał większe możliwości znalezienia sojuszników, a opozycji będzie trudniej się porozumieć i stworzyć jedno spójne stronnictwo. Jeżeli komitet proprezydencki będzie jednym z dwóch dużych ugrupowań przy obecności kilku mniejszych, to możliwości burmistrza/prezydenta miasta będą uzależnione do tego, czy uda mu się zachęcić przedstawicieli małych ugrupowań do współpracy i czy jego oferta będzie lepsza od tej złożonej przez liderów drugiego dużego komitetu. W kolejnym z możliwych przypadków, gdy w radzie miasta ukształtował się układ rywalizacji wielopartyjnej, potencjał władczy burmistrza/prezydenta jest również uzależniony od tego, czy uda mu się nakłonić inne ugrupowania do zawarcia sojuszu. Ponadto można uznać, że omawiany potencjał będzie spadał wraz ze wzrostem stopnia frakcjonalizacji opozycji, ponieważ im będzie on wyższy, tym więcej sojuszników będzie potrzebował burmistrz/prezydent miasta, aby zbudować stabilną koalicję większościową go popierającą. Jednak najbardziej niekorzystną sytuacją dla burmistrza/prezydenta będzie, gdy jego komitet zostanie jednym z wielu małych ugrupowań zdominowanych przez jeden komitet opozycyjny lub też gdy przedstawiciele komitetu proprezydenckiego w ogóle nie będą obecni w organie stanowiącym.

Odnosząc powyższe ustalenia do sytuacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego, można stwierdzić, że największy potencjał władczy mają burmistrzowie/prezydenci Bolesławca, Jawora, Lubania, Lubina, Nowej Rudy, Oleśnicy, Polkowic, Świebodzic i Zgorzelca, gdzie komitety proprezydenckie mają status przeważających. Spośród nich największy potencjał władczy ma prezydent Lubina, gdzie jego komitet uzyskał aż 95,65% możliwych do obsadzenia mandatów. W pozostałych uzależniony jest on od stopnia frakcjonalizacji systemu partyjnego oraz stopnia frakcjonalizacji opozycji. Wśród nich największe możliwości ma burmistrz Kłodzka, którego komitet uzyskał 47,62% możliwych do obsadzenia mandatów, a w opozycji, oprócz jednego większego ugrupowania, znajdują się również przedstawiciele czterech mniejszych komitetów. W dalszej kolejności plasują się burmistrzowie Bielawy i Oławy (gdzie komitety proprezydenckie są jednym z dwóch dużych ugrupowań w układzie rywalizacji, w którym dodatkowo funkcjonują przedstawiciele małych komitetów), Świdnicy (gdzie istnieje układ rywalizacji wielopartyjnej) oraz Głogowa i Dzierżoniowa, gdzie rywalizacja została zdominowana przez ugrupowanie opozycyjne wobec prezydenta.

Literatura

- Antoszewski, A. (2004b). *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Antoszewski, A. (2007). Systemy partyjne Europy Środkowej i Wschodniej. W: K. Kowalczyk, Ł. Tomczak (red.), *Czechy – Polska – Ukraina. Partie i systemy partyjne. Stan i perspektywy* (s. 7–26). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Antoszewski, A. (2009). *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Chmaj, M., Żmigrodzki, M., Sokół, W. (1995). *Teoria partii politycznych*. Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe.

- Duverger, M. (1965). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State* (II). London–New York: Methuen.
- Gajowniczek, T. (2014). Rywalizacja w wyborach powiatowych województwa warmińsko-mazurskiego. W: P. Antkowiak (red.), *Doświadczenia i perspektywy rozwoju samorządu terytorialnego i zawodowego* (s. 121–134). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Głajcar, R. (2011). Podmioty rywalizacji wyborczej w miastach na prawach powiatu (na przykładzie województwa śląskiego). W: M. Kolczyński & W. Wojtasik (red.), *Wybory samorządowe 2010* (s. 121–141). Katowice: REMAR.
- Herbut, R. (2004). System partyjny. W: A. Antoszewski & R. Herbut (red.), *Leksykon politologii, VI* (s. 437–439). Wrocław: Atla 2.
- Herbut, R. (2008). Systemy partyjne. W: A. Antoszewski & R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza* (III, s. 176–227). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Herbut, R. (1996). *Systemy partyjne w Europie Zachodniej – ciągłość i zmiana*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mayer, L.C. (1980). A Note on the Aggregation of Party Systems. W: P. Merkl (red.), *Western European Party Systems* (s. 515–520). New York: Free Press.
- Rae, D. (1971). *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Have: Yale University Press.
- Sartori, G. (2005). *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Colchester: European Consortium for Political Research Press.
- Sobolewska-Myślik, K. (2010). *Partie i systemy partyjne na świecie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ware, A. (1995). *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.

Źródła normatywne

Ustawa z 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy. Dz.U. 2011, nr 21, poz. 112 z późn. zm.

Publikacje elektroniczne

- Główny Urząd Statystyczny. (2016a). Ludność według województw. 18 czerwca 2016 roku. Pobrane z: <http://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/rankingi-statystyczne/ludnosc-wedlug-wojewodztw>.
- Główny Urząd Statystyczny. (2016b). Powierzchnia według województw. 18 czerwca 2016 roku. Pobrane z: <http://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/rankingi-statystyczne/powierzchnia-wedlug-wojewodztw>.
- Państwowa Komisja Wyborcza. (2014). Wybory Samorządowe 2014. 18 czerwca 2016. Pobrane z: <http://wybory2014.pkw.gov.pl>.

Cytowanie

- Banaś, M. (2016). Systemowe uwarunkowania rywalizacji politycznej w średnich miastach województwa dolnośląskiego po 2014 roku. *Acta Politica Polonica*, 2 (36), 49–63. DOI: 10.18276/ap.2016.36-04.

